

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ РЕНТИ ЯК ОБЛІКОВОЇ КАТЕГОРІЇ

© Височан О. С., 2017

Обґрунтовано можливість та доцільність впровадження в облікову практику економічної категорії «рента». Здійснено огляд доказової бази провідних українських та зарубіжних фахівців у сфері бухгалтерського обліку, управління та макроекономіки щодо об'єктивності використання в економічному лексиконі поняття «рента». Узагальнено сучасні підходи до вартісної оцінки деяких видів ресурсної ренти. Виокремлено базові характеристики ренти з метою формування судження щодо її облікової імплементації. Встановлено місце ренти як облікової категорії в законодавчо-нормативній та економічній предметних площинах.

Ключові слова: рента, диференціальна рента, оцінка, поняття, категорія.

O. S. Vysochan

Lviv Polytechnic National University

PRECONDITIONS OF FORMATION OF THE RENT AS ACCOUNTING CATEGORY

© Vysochan O. S., 2017

The possibility and expediency of introduction of accounting practices in the economic category of the rent. Reviewed evidence accumulated by the leading domestic and foreign specialists in the field of accounting, management and macroeconomics about the objectivity of the economic lexicon the term «rent». Generalises the existing approaches to the valuation of some types of resource rents: land, water, forest, mountain and the like. It is established that the assessment of rents stems from the fact that the extra profit the company can be due to the presence of a unique resource, and organizational, technical and technological capabilities of its most efficient use. Basic characteristics of rent for the purpose of forming opinions on her account implementation of the super-profits compared with the normal yield obtained from the use of alternative resources; limited access to rental resource; inelasticity offers rental resource; the uniqueness of rent of the resource and conditions of its proposal; the benefits not directly associated with the efficiency of the production activities. The rent account as a category in legal, regulatory and economic subject areas with regard to the requirements of the Civil code of Ukraine, as well as classical and institutional approaches. According to the first, the rent is regarded as income from the use of a limited resource, the second – the rent associated with the additional income from the use of features that do not exist in other economic structures.

Key words: rent, differential rent, assessment, concept, category.

Постановка проблеми. Останніми роками зріс інтерес обліковців до дослідження проблем імплементації в теорію бухгалтерського обліку понять, досі притаманних суто макроекономіці. Як зауважує Д. А. Панков, «категорії економічної теорії в силу високого рівня своєї абстракції покликані відображати економічні явища, головним чином, на макрорівні, а бухгалтерський облік в силу своєї природної функціональної приналежності суб'єктам господарювання – на макрорівні. Однак, такий стан справ не означає, що теорія бухгалтерського обліку та звітності повинні існувати автономно і не намагатися спробувати довести якісний рівень своїх методик до можливості формування інформаційних масивів відповідно до вимог економічної теорії, якщо не в макро-

економіці, то хоча б у частині мікроекономіки» [1, с. 121–122]. До таких категорій належить і рента. Необхідність її обліку повинна бути доведена, а практична користь від цього – зрозумілою, економічно доцільною та обчислюваною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичною основою дослідження стали праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів: В. М. Будзьяк [2], В. А. Волконський, А. І. Кузовкін та А. Ф. Мудрецов [3], Ю. Н. Галкіна [4], Є. Є. Євко [5], А. Залєвська-Шишак [6], О. М. Коваленко [7], Н. А. Комолева [8], З. А. Кудюшева [9], І. В. Куприянов [10], А. М. Лібман [11], В. А. Ломов [12], Н. П. Маслова та Е. Ю. Щипанов [13], В. П. Мельник [14], В. А. Мещеров [15], Д. Норт [16], А. Ослунд [17], Е. Т. Пенроуз [18], Є. В. Степушенкова [19], Л. А. Тропко [20], Л. Д. Тулуш [21], Ю. А. Яковец [22]. Водночас окремі теоретичні аспекти дослідження проблематики відображення різних видів ренти на рахунках бухгалтерського обліку, а також її оцінки для потреб аналізу та управління досі залишаються актуальним предметом наукової дискусії.

Мета статті – дослідити можливості та доцільність впровадження в облікову практику економічної категорії «рента», зважаючи на її дискусійність та складність достовірної оцінки. Виходячи з мети, основними напрямками роботи визначаємо такі:

- 1) огляд доказової бази провідних українських та зарубіжних фахівців у сфері бухгалтерського обліку, управління та макроекономіки щодо об'єктивності використання в економічному лексиконі поняття «рента»;
- 2) узагальнення сучасних підходів до вартісної оцінки деяких видів ресурсної ренти;
- 3) виокремлення базових характеристик ренти з метою формування судження щодо облікової імплементації цього поняття;
- 4) встановлення місця ренти як облікової категорії в законодавчо-нормативній та економічній предметних площинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринковій системі господарювання рента виступає, перш за все, як фіксований надлишковий прибуток. Особливий її характер визначається монополією власника ресурсів, завдяки яким цей надлишок прибутку виникає і привласнюється цим власником. Категорію рентних ресурсів важливо вирізняти з поняття ресурсу загалом. Різні ресурси (природні, трудові, технологічні, інтелектуальні, інформаційні, грошові, інституційні тощо) під час їхньої експлуатації можуть і давати надлишковий прибуток, і ні. Більше того, надлишковий прибуток може бути результатом вільної конкуренції або виникати на ринку через монополію власника на певні ресурси [15, с. 102–103]. Рента – це дохід, отримуваний понад прибуток за посередництва будь-якого виробничого фактора, який характеризується абсолютно нееластичною пропозицією щодо ціни (на довгострокових часових інтервалах). Умовою (джерелом) появи ренти є монополія на ресурс як на об'єкт приватної власності [8, с. 30]. Рента є вираженням надприбутку (доданого продукту), отриманого в результаті експлуатації обмежених різноякісних ресурсів. Її об'єктивною основою слугує диференційована вартість – різниця між суспільною вартістю (ринковою ціною) та індивідуальною вартістю (витрати плюс нормальний прибуток, достатній для відтворення) продуктів або послуг, які виступають на ринку в товарній формі [22, с. 8].

Таким чином, рента є об'єктивно існуючою категорією економічної теорії. Водночас, основна проблема при оцінці можливості використання поняття ренти в обліковій теорії та практиці полягає в тому, що навіть в середовищі макроекономістів немає єдиної думки щодо корисності її застосування в дослідженнях.

Звернувшись до ретроспективи економічних концепцій, можна без складнощів виявити приклади як неприйняття чи повного заперечення унікальності ... ренти, так і зведення всіх відносин в господарській сфері до рентних... Причому настільки суперечливі точки зору на рентну проблематику часто існували і продовжують існувати одночасно. Більше того, прихильники жодної з них не можуть представити чітких доказів істинності власних поглядів і помилковості решти [13, с. 16].

Світова економічна думка напрацювала низку ознак, які дозволяють виокремити ренти з-поміж інших видів капіталу. На нашу думку, підсистема обліку ренти повинна формуватися з врахуванням базових характеристик ренти як економічної категорії (рис. 1).

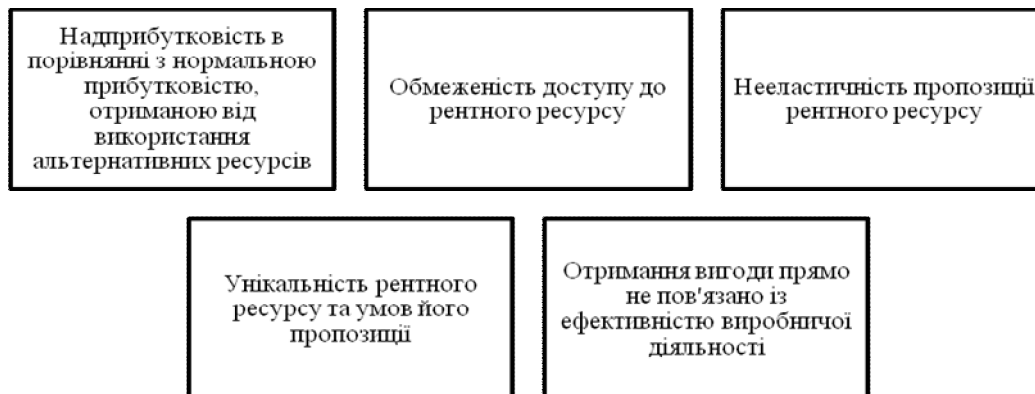

Рис. 1. Характеристики ренти

Водночас значний суб'єктивізм у обліковому відображенні ренти пов'язаний із неоднозначністю відповідей на такі ключові питання:

- 1) Який ресурс можна вважати базовим (альтернативним) співвідносно до аналізованого для визначення величини надприбутку?
- 2) Чи можна встановити конкретний перелік факторів та визначити їхню обмежувальну дію щодо доступу до конкретного виду ресурсу?
- 3) Чи можуть існувати чіткі нормативні значення величини еластичності пропозиції при досягненні яких використовуваний ресурс можна вважати рентним, а отриманий у зв'язку з цим дохід – додатковим?
- 4) Чи існують певні фізико-хімічні, техніко-технологічні, географічні, геополітичні та ін. обмеження, які дозволяють визнавати ресурс унікальним для конкретної території чи групи споживачів?
- 5) Як виокремити ефект, одержаний під час використання обмеженого ресурсу, від подібного, отриманого за рахунок впровадження новітніх технологій, реалізації маркетингових програм, концентрації інтелектуальних зусиль тощо?

Крім цього, поняття ренти у вітчизняному законодавстві значно звужує її методологічні межі порівняно із загальноекономічним підходом (рис. 2).

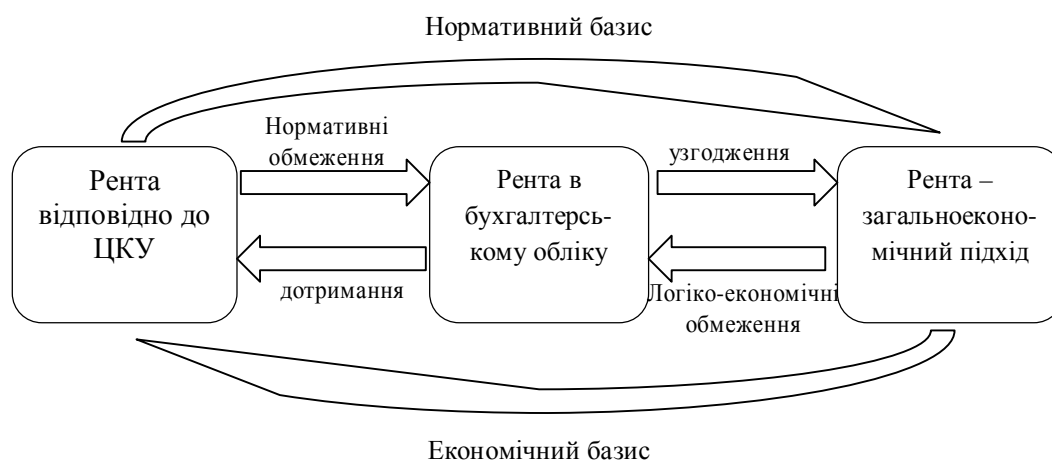

Рис. 2. Позіціонування ренти як облікової категорії в законодавчо-нормативній та економічній предметних площинах (власна розробка)

Для належного відображення ренти в обліку суб'єкта господарювання слід віднайти необхідний баланс між розширеним розумінням ренти в економічній теорії та необхідністю дотримання встановлених законодавчих норм.

У сучасній економічній теорії викристалізувалися два основних підходи до трактування поняття «ренти». Згідно з першим – класичним, ренту розглядають як дохід від використання обмеженого ресурсу. Другий – інституціональний, пов'язує ренту із додатковим доходом від використання можливостей, які відсутні в інших структурах господарювання. Такий підхід розширює межі поняття «рента», включаючи до нього по суті будь-який надприбуток, який виникає внаслідок отримання конкурентних переваг від використання не лише матеріальних ресурсів (на зразок землі чи води), але й можливостей нематеріального характеру (інтелектуального капіталу чи синергетичного ефекту від співпраці), існування якого було б неможливим за умов наявності обмежень доступу до них.

Як зазначає Л. Д. Тулуш, «коректніше трактувати ренту як вид доходу, що одержується в силу певних особливих переваг чи сприятливих умов, зокрема кращих характеристик певних ресурсів, що використовуються економічними суб'єктами в своїй підприємницькій діяльності. Подібними перевагами можуть бути для землевласників – родючість землі та її вигідне місце розташування, для підприємців – володіння передовою технологією виробництва чи певним привілеєм, відомий бренд тощо» [21, с. 70].

Прихильник інституціонального підходу, шведський економіст А. Ослунду у своїй роботі «Будівництво капіталізму: Ринкова трансформація колишнього радянського блоку» [17], оперуючи поняттям «держави, спрямовані на одержання економічної ренти» вказує на отримання максимально можливої економічної ренти як засіб збагачення обраних, дестимуляційний фактор розвитку конкурентної економіки та обмежувач соціального забезпечення населення. Нобелівський лауреат Д. Норт у праці «Інститути, інституціональні зміни і функціонування економіки» [16] протиставляє соціальний порядок, заснований на обмеженому доступі до ресурсів, що породжує ренту, новому – заснованому на відкритому доступі до ресурсів і конкуренції. Негативного забарвлення цьому поняттю надає й поширена в нашій країні практика отримання економічної ренти шляхом використання політичних важелів, лобіювання інтересів, особистих та родинних зв'язків тощо. У новітній теорії інституціоналізму навіть з'явилися відповідники, які характеризують цей процес, – «політична рента», «статусна рента». Вони стали неодмінними супутниками реалізації корупційних схем в Україні.

Як наслідок, «боротьба за ренту відволікає людські і матеріальні ресурси від процесу виробництва, призводить до формування інституційних пасток» [14, с. 12]. З іншого боку, «впливові сировинні бізнес-структури в невеликій мірі зацікавлені в гармонізації економічної політики» [11, с. 41]. Крім того, «величезні рентні доходи ... призводять до відтоку інвестицій, кваліфікованої робочої сили та інших якісних ресурсів із секторів господарства, в яких менша зарплати і ставки капіталу» [3, с. 58].

Одним із постулатів неокласичної теорії є положення, що рента як така не існує в ефективно функціонуючій ринковій (конкурентній) економіці, оскільки механізми ринку витісняють будь-який «надлишковий» дохід. Відповідно, рентні доходи виникають лише в умовах обмеження ринкових відносин, вони заважають економічному розвитку [12, с. 152].

Обидва підходи встановлюють економічний зміст ренти, однак не дозволяють вирішити проблему її оцінки, що є ключовим аспектом формування чіткої методології її бухгалтерського обліку. Також дискусійною залишається можливість використання єдиного підходу до оцінки різних видів ренти: ресурсної, інтелектуальної, інституційної тощо. Ситуація ускладнюється виникненням різних видів ренти при використанні однотипних ресурсів. Як наслідок, з'являється поняття диференціальної ренти.

На думку Є. Є. Євко, важливим інструментом, що стимулює природоохоронну діяльність, є комплексна система платежів за природокористування та оподаткування. Річ у тому, що досі в природоохоронній практиці існував так званий фрагментарний підхід до утворення платежів за природні ресурси, і науково обґрунтованої системи платежів за природокористування не існувало через відсутність єдиного підходу до їх формування ... Важливою стороною цієї проблеми є те, що платежі за природні ресурси повинні мати рентний характер [5, с. 34].

Загальноприйнятим критерієм економічної оцінки всіх видів природних ресурсів у більшості досліджень, що проводяться в цій області, є диференційна рента ... Дослідження показника диференціальної ренти відкриває шлях для зіставлення різнорідних природних ресурсів і встановлення єдиних цін на природну сировину, за яких чистий дохід буде народногосподарським показником ефективності їх використання [6, с. 30]. Водночас, автор визнає, що методика визначення рентної оцінки ще остаточно не розроблена, відсутні самі рентні оцінки і плата за ресурси з урахуванням ренти [6, с. 31].

Тоді як диференціальна рента, яка виникає при використанні природних ресурсів, здебільшого залежить від їхньої якості та доступності, складність оцінки інтелектуальної ренти пов'язана із суб'єктивністю категорії кадрового потенціалу.

В інтелектуальному виробництві ціна інтелектуального продукту вже враховує ренту на інтелектуальний капітал. Таким чином, ціна на інтелектуальний продукт поділяється на три частини: перша відшкодовує витрати на всі види капіталу (як матеріальні, так і нематеріальні), друга являє собою ренту на інтелектуальний капітал, третя – дохід власника традиційних видів капіталу, який включає прибуток та інші види доходів у сфері, в якій функціонує інтелектуальний капітал [7, с. 96].

Попри складність оцінки ренти спроби вирішення цієї важливої проблеми на науково-методичному та нормативному рівнях є непоодинокими. Деякі з них узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнення підходів до вартісної оцінки деяких видів ресурсної ренти*

Автор	Спосіб розрахунку ренти	Умовні позначення
1	2	3
Рента різних галузей природокористування		
Волконський В. А., Кузовкін А.І., Мудрецов А. Ф. [3]	$P^i = D^i - D_n^i$ $D = B - Z = \Pi + H_m$ $D_n^i = K_z x Z^i$ або $D_n^i = K_\phi x \Phi^i$	P^i – рентний дохід, отримуваний галузями природокористування; D^i – фактичний первинний дохід підприємств і організацій і-ї галузі від використання трудових, капітальних та інших (крім природних) ресурсів до сплати податків; D_n^i – «нормативний» дохід підприємств і організацій і-ї галузі; B – виручка підприємств і організацій до сплати податків; Z – поточні витрати (матеріальні, трудові та ін.) на виробництво, транспортування, переробку; Φ – вартість основних фондів; Π – прибуток (сальдований фінансовий результат); H_m – податки, що відносяться на продукт; K_z та K_ϕ – середня рентабельність, розрахована за поточними витратами (D/Z) або основними фондами (D/Φ) відповідно, за галузями економіки, які не отримують природної ренти
Земельна рента		
Кудюшева З. А. [9]	$P_i = (B_i - Z_i x H_0) + \Delta P_{Ti} + \Delta P_{Mi}$	P_i – диференціальний рентний дохід і-го об'єкта кадастрової оцінки; B_i – валова продукція, обумовлена врожайністю ґрунтів і-го об'єкта кадастрової оцінки; Z_i – витрати на використання і-го об'єкта кадастрової оцінки при індивідуальній оціночній продуктивності і при середньому обласному індексі технологічних властивостей і місцерозміщенні земель; H_0 – мінімально необхідний для відтворення нормативний коефіцієнт рентабельності по відношенню до витрат;

1	2	3
		$V_i - 3_i \times H_0$, ΔP_{Ti} та ΔP_{Mi} – рентний дохід, обумовлений відповідно врожайністю ґрунтів, технологічними властивостями і місцерозміщенням і-го об'єкта кадастрової оцінки
Водна рента		
Купріянов І. В. [10]	$D_{ien} = D_{ie} + D_{iod} = \Pi_{iod} - \Pi_0$	<p>D_{ien} – повна диференційна водна рента і-го підприємства, яка припадає на одиницю робіт чи послуг;</p> <p>D_{ie} – водна рента і-го підприємства, зумовлена фактором залучення водних ресурсів у виробництво (на одиницю робіт чи послуг);</p> <p>D_{iod} – диференційна водна рента, що виникає внаслідок сприятливих умов розміщення та режиму водних ресурсів (на одиницю робіт чи послуг);</p> <p>Π_{iod} – прибуток і-го підприємства-водокористувача, який припадає на одиницю робіт чи послуг;</p> <p>Π_0 – прибуток на одиницю робіт чи послуг згідно з порівняльною сукупністю підприємств галузі, які не використовують водні ресурси в основному виробництві.</p>
Степенюшкова С. В. [19]	$R = \Pi_{\phi} - K_n \times Z_{PP}$	<p>R – диференціальна водна рента – незароблена частина прибутку (надприбуток) підприємства-водокористувача;</p> <p>K_n – коефіцієнт нормальної ефективності виробництва;</p> <p>Z_{PP} – витрати підприємства на здійснення основної підприємницької діяльності;</p> <p>Вибір коефіцієнта нормальної ефективності виробництва охоплює:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вибір базового показника ефективності використання фінансових ресурсів для розмежування прибутку і надприбутку – диференціальної водної ренти; – визначення рівня збільшення (надбавки) базового показника, обумовленого особливостями виробництва в процесі використання водних ресурсів
Лісова рента		
Ю. Н. Галкіна [4]	$r = \frac{P_0 - C_0 - i_0 \times K_0}{s} - C_1 - i_1 \times K_1$ (для стадії переробки деревини в продукцію кінцевого споживання) $r = P_i - C_i - i_i \times K_i$ (для стадії продажу круглих лісоматеріалів) $r = r_m$ (для стадії продажу лісу на корені)	<p>P_0 – ринкова ціна франко-станція відправлення одиниці продукції обробки круглих лісоматеріалів (пиломатеріалів, целюлози, паперу, фанери, плит тощо);</p> <p>C_0 – поточні витрати на переробку деревини без вартості деревної сировини, зокрема витрати на відшкодування основних фондів і повернення відсотків за кредитом;</p> <p>K_0 – питомі капітальні вкладення у переробних виробництвах (будівлі, споруди, обладнання тощо);</p> <p>s – витрати сировини (круглих лісоматеріалів) на одиницю продукції деревопереробки;</p> <p>i_0 – норма прибутку на основний і оборотний капітал у деревопереробці;</p> <p>K_1 – основний і оборотний капітал на лісозаготівлях, зокрема питомі капітальні вкладення в будівництво лісовозних доріг і вивезення деревини з лісу;</p>

1	2	3
		i_1 – норма прибутку на основний і оборотний капітал на лісозаготівлях; P_1 – ринкова ціна франко-станція відправлення одиниці круглих лісоматеріалів; r_m – плата за ліс на корені, отримана за результатами торгів на ділянках лісових земель, обраних як аналог
Гірська рента		
Тропко Л. А. [20]	$ГР = В - НЗ - НП$ або $ГР = ЧП - НП$	$ГР$ – гірська рента; $В$ – виручка за реалізовану мінеральну сировину за цінами, що встановлюються власником надр (державою) відповідно до Податкового кодексу та законодавства про надра; $НЗ$ – нормовані витрати, що отримуються із економічної ефективності і прогресивній технології, встановленій при геолого-економічній (або вартісній) оцінці родовища; $НП$ – нормальний (або нормативний) прибуток у вартісному вираженні, конкретний рівень якого визначається: виходячи з внутрішньої норми доходності (окупності капіталовкладень) або з розрахункової (планової) рентабельності, яка встановлюється з відношення планового прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків, рентних платежів і відсотків за банківський кредит, до планової виручки від реалізації продукції; $ЧП$ – чистий прибуток

* Узагальнив автор.

Загалом складність оцінки пов'язана із тим, що отримання додаткового прибутку підприємством може бути пов'язане як із наявністю унікального ресурсу, так і з організаційними, технічними та технологічними можливостями його максимально ефективного використання. Ще у 1959 р. Е. Т. Пенроуз писав: «фірма може отримувати ренту не тому, що володіє кращими ресурсами, а скоріше внаслідок наявності в неї відмінної особливості, яка дозволяє краще використовувати ці ресурси» [18, с. 54]. При цьому під унікальністю розуміємо неможливість або недоцільність (зокрема й через необхідність значних затрат) їх імітування. Така унікальність і є причиною появи ренти.

Як зазначає В. М. Будзяк, якщо визначати земельну ренту під певну сільськогосподарську культуру, то виникає питання про те, що брати до уваги: усі відомі культури чи лише найпоширенішу в певний момент і на певній земельній ділянці культуру (культури). Крім того, якщо визначити, з економічного погляду, найоптимальніший набір районованих (природно адаптованих) сільськогосподарських культур для певної земельної ділянки, а потім розраховувати під кожну культуру рентний дохід, то виникає інша проблема: чи не призведе такий набір сільськогосподарських культур до втрати природних властивостей, а відтак і величини власне земельної ренти [2, с. 36].

Вирішення цієї проблеми вимагає залучення фахівців не лише економічного, але й технічного та юридичного профілів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Імплементация в бухгалтерський облік терміна «рента» пов'язана з виникненням труднощів методичного та нормативного характеру. Врахування виокремлених у статті характеристик (надприбутковість порівняно з нормальною прибутковістю, отриманою від використання альтернативних ресурсів; обмеженість доступу до рентного ресурсу; нееластичність пропозиції рентного ресурсу; унікальність рентного ресурсу та

умов його пропозиції; отримання вигоди прямо не пов'язане із ефективністю виробничої діяльності) дозволить спростити це завдання, однак не вирішує проблему повністю.

Перспективним напрямом подальших досліджень є формування науково обґрунтованого підходу до оцінювання ренти, зважаючи на пріоритетність оцінки як основного методу бухгалтерського обліку.

1. Панков Д. А. Учет и экономическая теория: проблемы гармонизации / Д. А. Панков // Стратегічні напрями розвитку бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 45-річчю кафедри бухгалтерського обліку КНТЕУ (Київ, 15 березня 2012 р.). – К.: КНТЕУ, 2012. – С. 121–122. 2. Будзьяк В. М. Проблеми грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення в Україні / В. М. Будзьяк // Продуктивні сили і регіональна економіка: збірник наукових праць. – 2008. – Ч. 2. – С. 34–40. 3. Волконский В. А. Природная рента и методы ее оценки / В. А. Волконский, А. И. Кузовкин, А. Ф. Мудрецов // Российский внешнеэкономический вестник. – 2006. – № 5. – С. 57–68. 4. Галкина Ю. Н. Особенности экономической оценки лесных земель / Ю. Н. Галкина // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2008. – № 2. – С. 36–39. 5. Евко Е. Е. Проблемы применения рентного подхода в природопользовании / Е. Е. Евко // Вестник АГТУ. – 2004. – № 3. – С. 32–37. 6. Залевська-Шишак А. Економічна природа та роль природоресурсних платежів в умовах сталого економічного розвитку / А. Залевська-Шишак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 11 (164). – С. 27–33. 7. Коваленко О. М. Рентні відносини у сфері функціонування інтелектуального капіталу / О. М. Коваленко // Формування ринкової економіки: збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 22. – С. 89–97. 8. Комолева Н. А. Рентные доходы как источник финансирования антикризисной политики / Н. А. Комолева // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2009. – № 4 (28). – С. 30–33. 9. Кудюшева З. А. Земельная рента в сельском хозяйстве: автореф. дис. на соиск. учен. степ. к-та экон. наук.: 08.00.05 / З. А. Кудюшева; ГНУ Всероссийский научно-исследовательский институт организации производства, труда и управления в сельском хозяйстве. – Москва, 2014. – 26 с. 10. Куприянов И. В. Водные объекты как составной элемент экономики страны: курс лекций / И. В. Куприянов. – Красноярск, 2007. – 178 с. 11. Либман А. М. Конкуренция юрисдикций, гармонизация экономической политики и формирование корпоративных стратегий / А. М. Либман // Российский журнал менеджмента. – 2006. – Том 4, № 4. – С. 23–44. 12. Ломов В. А. Влияние рентоориентированного поведения на развитие национальной экономики / В. А. Ломов // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2011. – № 1 (35). – С. 151–156. 13. Маслова Н. П. Генезис теории ренты / Н. П. Маслова, Э. Ю. Щипанов // Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ). – 2012. – № 1 (37). – С. 15–22. 14. Мельник В. П. Теоретичні засади здійснення інституціональних реформ / В. П. Мельник // Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. – 2009. – Вип. 368-369. – С. 8–13. 15. Мещеров В. А. Институциональный механизм рыночных отношений / В. А. Мещеров // Вопросы экономики и права. – 2012. – № 12. – С. 101–105. 16. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с. 17. Ослунд А. Строительство капитализма: Рыночная трансформация бывшего советского блока / Пер. с англ. Н. А. Ранневой, А. Ю. Молоканова; под ред. И. М. Осадчей. – Москва: Логос, 2003. – 720 с. 18. Penrose E. T. The Theory of the Growth of the Firm / E. T. Penrose. – Oxford: Oxford University Press, 1959. 19. Степушенкова Е. В. Водная рента как фактор совершенствования экономического механизма водопользования : автореф. дис. на соиск. учен. степ. к-та экон. наук.: 08.00.05 / Е. В. Степушенкова; ГНИУ «Совет по изучению производительных сил». – Москва, 2008. – 24 с. 20. Тропко Л. А. Экономический механизм государственного регулирования отраслей топливно-энергетического комплекса: автореф. дис. на соиск. учен. степ. к-та экон. наук.: 08.00.05 / Л. А. Тропко; ГНИУ «Совет по изучению производительных сил». – Москва, 2004. – 50 с. 21. Тулуш Л. Д. Земельна рента як джерело плати за землю / Л. Д. Тулуш // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 68–76. 22. Яковец Ю. А. Рента, антирента, квазирента в глобально-цивилизационном измерении / Ю. А. Яковец. – Москва: ИКЦ «Академкнига», 2003.